

medan det sekulära förknippas med det motsatta är viktigt att observera och problematisera. Horiis angreppssätt och argumentation lämnar en del i övrigt att önska, men budskapet och ambitionen är trots allt lovvärd.

Paul Linjamaa
Docent, Lund

DOI: 10.51619/stk.v98i2.24623

Martin Hägglund. *Vårt enda liv: Sekulär tro och andlig frihet*. Stockholm: Volante. 2020. 489 s.

Den engelska originalutgåvan av Martin Häggglunds fjärde bok, *This Life: Secular Faith and Spiritual Freedom* (2019), har fått stor internationell uppmärksamhet genom recensioner, intervjuer, symposier och så vidare. Exakt samma bok som det amerikanska förlaget gett ut har även publicerats i Storbritannien och Australien med en mer provocerande undertitel: *This Life: Why Mortality Makes Us Free*.

Hägglund är professor i litteraturvetenskap vid Yale University och den förste svensk som blivit invald i Harvard Society of Fellows. Han har tidigare publicerat en bok på svenska, *Kronofobi: Essäer om tid och ändlighet* (2002), och två på engelska, *Radical Atheism: Derrida and the Time of Life* (2008) och *Dying for Time: Proust, Woolf, Nabokov* (2012), som båda hyllats internationellt och översatts till ett dussin språk.

Den gemensamma nämnaren för dessa böcker är Häggglunds filosoferande om tiden och speciellt *fri* tid (inte fritid) som vi enligt honom ska förvalta väl, eftersom vi bara har ett liv, ett *ändligt* liv. Huvudpoängen i Häggglunds resonemang om tiden är att livets meningsfullhet bygger på livets ändlighet. ”Evigt liv” är för Hägglund ett begrepp som inte kan ges en meningsfull tolkning. Hur skulle ett evigt liv te sig i praktiken? Är det ens önskvärt? Han skriver: ”Den religiösa tron är inte ett trossystem som jag försöker *motbevisa*, i meningen att bevisa att

evigheten inte existerar. Det jag ifrågasätter är uppfattningen att evigheten är *eftersträvsvärd*” (s. 41).

Hägglund kommer aldrig in på alla de svårigheter som föreställningar om de dödas eller kroppens uppståndelse och evigt liv genererar, till exempel var och i vilket tillstånd personer befinner sig mellan den kroppsliga döden och kroppens uppståndelse (det så kallade ”mellantillståndet”). Han tar inte upp frågan om föreställningar om kroppens uppståndelse går att förena med tron på själens odödlighet. Han oroar sig inte för vad Bibeln säger om evigheten och hur Bibelns författare beskriver livet i Guds rike, i himlen eller som hos Johannes – i himmelriket.

Mycket kortfattat kan man säga att Häggglunds bok består av två delar. I den första kritiserar han religionen och i den andra kapitalismen. Med utgångspunkt i det Karl Marx (1818–1883) kallar kommunism vill han ersätta denna med demokratisk socialism, ”som skulle förverkliga de materiella och andliga villkor som krävs för att vi alla ska kunna leva ett fritt liv, med ömsesidig förståelse för vårt beroende av varandra” (s. 37).

Vad finns det att invända mot en sådan filosofi?

Medan Häggglunds bok höjts till skyarna i utlandet har den inhemska kritiken inte varit lika positiv. Mattias Svensson på tanke-medjan Timbro kallar verket ”godmodigt och obekymrat totalitärt”. Ärkebiskop Antje Jackelén deltog i ett samtal med Hägglund om hans bok där hon kritiserade honom för att utan goda skäl inte vara öppen för det transcendenta och att han inte tagit upp några moderna teologer förutom Paul Tillich, som dog 1965.

Personligen har jag funnit Häggglunds bok mycket intressant och då speciellt hans funderingar om förhållandet mellan livets meningsfullhet och dess ändlighet. Den paradoxala slutsats Häggglunds resonemang leder till är att föreställningarna om ett liv efter detta och ett evigt liv inte bara är orimliga utan även oönskade. Det är bara genom att

acceptera vår dödlighet som vi kan finna livets verkliga mening.

Den svenska utgåvan är inte bara en översättning utan en något utvidgad version av den engelska förlagan. Vad exakt det nya består i är inte lätt att få fram, eftersom den svenska utgåvan saknar register, något som förlaget gott kunde ha kostat på sig.

Stefan Andersson
FD, Dalby

DOI: 10.51619/stk.v9i2.24624

Caroline Klintborg. *Avstånd, delaktighet, längtan: Gudstjänst i en tid av religiös förändring*. Skellefteå: Artos. 2021.

177 s.

Titeln på religionspedagogen Caroline Klintborgs bok, *Avstånd, delaktighet, längtan*, sammanfattar också resultatet av hennes studie. Alla tre orden kan sägas prägla människors relation till Svenska kyrkans gudstjänster, ibland paradoxalt nog samtidigt. Klintborgs bok är en beskrivning av hur Asarums pastorat i Lunds stift under två års tid gjorde en aktiv satsning på att öka både deltagandet och delaktigheten i söndagens huvudgudstjänst. Syftet med studien är ”att undersöka hur församlingsbor och medarbetare i Asarums pastorat beskriver sin delaktighet i söndagens huvudgudstjänst och hur deras beskrivningar kan bidra till en förståelse för gudstjänstens plats och betydelse i en tid av religiös förändring” (s. 25). Klintborg har deltagit i såväl medarbetarsamlingar som gudstjänster och gjort intervjuer med församlingsanställda och församlingsbor om hur de upplever gudstjänsterna och gudstjänstsatsningen i pastoratet.

I bokens andra kapitel beskriver Klintborg sina teoretiska utgångspunkter: dels ritteori så som Martin Modéus tidigare använt begreppet i relation till Svenska kyrkans gudstjänster, dels begreppet delaktighet som någonting som förutsätter ett gemensamt intressefokus. Framställningen är präglad av Klintborgs intresse för hur ”människor

själva tolkar och förstår sina liv” (s. 25) och en förståelse av gudstjänster som en ”social praktik där lärande och undervisning om den kristna tron tar gestalt” (s. 13). Att lägga tonvikten på enskilda människors erfarenheter och lokala kontext värdesätts ofta inom dagens empiriska praktiska teologi. Även här fungerar det som ett effektivt sätt att belysa också större mönster i Svenska kyrkan i dag, utan att för den sakens skull göra anspråk på generaliserbarhet i varje detalj. Frågor om kyrkosyn och om varför gudstjänster beskrivs som kyrkans centrum finns också hela tiden i bakgrunden, men teorivalen gör att de inte riktigt kommer upp till ytan.

Även om Klintborg har en bredd i intervjuaterialet möter läsaren främst de anställdas berättelse. Pastoratets satsning har inte lett till fler gudstjänstfirare på söndagarna, och det är otydligt om de församlingsbor som kommer upplever en större ”delaktighet” än tidigare. Det är återkommande hur de anställda som intervjuas lyfter fram *sin egen* utveckling i relation till gudstjänsterna och värdet av processen för dem som arbetslag. Detta är i sig intressant. På ytan är det här en studie av en gudstjänstsatsning i en församling i Svenska kyrkan. För den initierade läsaren är det minst lika mycket en studie av något i ett globalt och historiskt perspektiv så märkligt som en kyrka där människor som arbetar heltid i densamma inte känner sig hemma i söndagens gudstjänst.

Ett av de stora värdena med studien är hur Klintborg följt arbetet på en och samma plats under längre tid, med ett och samma fokus. Det leder dock till etiska dilemman, framför allt för Klintborg själv, men i någon mån även i relation till den här typen av recension. Hur undviker man alltför värderande omdömen om ett namngivet pastorat som innehåller material från samtal med en namngiven kyrkoherde? Klintborg navigerar detta på det enda möjliga sättet: genom att vara försiktig och genom att lägga stor vikt vid att det ska vara svårt att identifiera enskilda anställda och församlingsbor, med kyrkoherden som enda undantag. När